

Eila Tuominen

Muuttuva aktiivi-ikä ja eläketurva

**Työllisen ajan muutokset elinkaarella
viime vuosikymmeninä**

Tutkimus esiteltiin ISSA:n vuoden 2000 kansain-
välisessä sosiaaliturvan tutkimuskonferenssissa

"Social security in the global village"

Helsingissä 25-27 syyskuuta 2000

Hakapaino Oy
Helsinki 2000
ISBN 952-9639-84-8
ISSN 1238-5948

ELÄKETURVAKESKUS
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puh. (09) 1511, Faksi (09) 148 1172

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
Tfn (09) 1511, Fax (09) 148 1172
FIN-00065 Eläketurvakeskus Finland
Tel. +358 9 1511, Fax +358 9 148 1172

LYHENNELMÄ

Tutkimuksessa selvitetään työllisen ajan muutoksia elinkaarella työeläkejärjestelmän rekisteritietojen perusteella. Päähuomio kohorttivertailulla tehdyssä tutkimuksessa on työuran alku- ja keskivaiheessa. Tulosten mukaan työssäolon kesto ei ole muuttunut kovinkaan paljon työuran alussa. Vaikka nuorten työelämään tulo on lisääntyneen koulutuksen vuoksi myöhentynyt lähes kahdella vuodella, työllisen ajan pituus alle 30-vuotiaana on pysynyt melko samana. Tämä selittyy opiskelevien nuorten työssäkäynnin yleistymisestä ja tiiviin työssäolon ajoittumisesta lyhyemmälle jaksolle ennen 30 vuoden ikää. Opiskeluvaiheen jälkeen työaikaa kertyy ylimmillä koulutustasoilla hiukan nopeammin kuin alemmilla. Merkittävänä syynä tähän on kasvava työttömyys ja sen kohdistuminen erityisesti heikosti koulutettuun työvoimaan.

Tutkimuksen käytössä oli monipuoliset rekisteritiedot työikäisestä väestöstä poimitusta 13 146 henkilön otoksesta, josta tässä tutkittiin 25-64-vuotiaita työvoimaan kuuluvia henkilöitä. Otoksen 4 914 henkilöstä oli lisäksi käytössä Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen yhteydessä tehdyt haastattelut.

SISÄLTÖ

1 Johdanto.....	7
Muuttuva aktiivi-ikä Suomessa	8
2 Tutkimuksen tavoite	11
3 Tutkimusaineistot.....	12
4 Tulokset	14
4.1 Koulutuksesta työhön	14
Opiskeluvaihe pidentynyt parilla vuodella	14
Työelämään tulo myöhentynyt lähes kahdella vuodella	17
Koulutustasojen väliset erot nuorten työssäolossa kaventuneet	21
4.2 Työttömyys elinkaarella – eheytyvätkö työurat koulutuksen myötä?	24
Eläketurvaa karttuu myös työttömyysajalta	27
Työttömyyden keskikesto ylemmillä koulutustasoilla puolta lyhyempi kuin alemmilla	28
4.3 Työssäolo aktiivi-ian eri vaiheissa	32
Työurien tiivistymisen trendi taittui 1990-luvun lamaan	32
Työurat tiiviimpiä ylemmillä kuin alemmilla koulutus-tasoilla	35
5 Arviointia	39
Kirjallisuus	42

1 JOHDANTO

Eläkejärjestelmien taloudellisen kestävyyskannalta on ongelmallista, että varhainen työn jättäminen on yleistynyt samanaikaisesti eliniän kasvun kanssa. Eläketurvaa kartutetaan siten aikaisempaa lyhyemmän aikaa ja etuuksista nautitaan huomattavasti pitempään. Eläkkeen ansainta-aika on todennäköisesti lyhentynyt myös siitä syystä, että työelämään valmentava opiskeluaika on pidentynyt ja työhön siirrytään entistä myöhemmin. Muutokset aktiivi-ikänsä molemmissa päissä merkitsevät sitä, että aktiiviaika työelämässä on jäämässä arviolta keskimäärin noin 30-35 vuodeksi ja enimmilläänkin vain 40 vuodeksi. Työmarkkinoilla oloajasta kasvava osa on työttömyysaikaa, mikä lyhentää työssäolo- ja vakuutusaikaa elinkaarella (Kohli ja Rein 1991, 1, Esping-Andersen 1996, 74-81, Hytti 1999, 34). Eliniän nousu yhdessä työssäolon vähenemisen kanssa on lisännyt kustannuspaineita eri maissa, joskin naisten työssäkäynnin lisääntyminen on jossain määrin hillinnyt niitä (Palmer 1999, Lindell 1999, 10).

Työssä- ja eläkkeellä oloajan muutosten sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia on analysoitu tutkimalla elinkaaren eri vaiheiden iän mukaista jaksottumista. Elämänsäajan jaksottumista kolmivaiheiseksi ja sittemmin sen erilaistumista on tutkittu talouden, työmarkkinoiden ja hyvinvointivalttiollisten järjestelmien säätelynä muutosprosessina. Erityisesti koulutus- ja eläkejärjestelmien synnyllä on ollut merkittävä rooli elämänsäajan kronologisessa jaksottumisessa niin, että siinä on nähtävissä kolme suhteellisen erillistä vaihetta: lapsuus- ja nuoruusvuodet ja tähän ajanjaksoon liittyvä koulutusvaihe, aktiivinen työikä, joka päättyy eläkkeelle jäämiseen ja eläke-aikaan. Puhtaimmillaan tämä kolmivaiheisuus näkyi 1960-luvulla, jolloin vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkevakuutus olivat vakiintuneet Euroopassa. Kun viime vuosikymmeninä erilaiset varhaisen työn jättämisen mahdollistavat etuusjärjestelmät kehittyivät ja laajenivat, on tämä hämärtänyt elämänsäajan selkeää kolmivaiheisuutta (Kohli ja Rein 1991, 4, 18-27, Guillemard ja Gunsteren 1991).

Vaikka suuntaus aktiivi-ikänsä erilaistumiseen on ilmeinen, riittävää evidenssiä kronologisten vaiheiden peruuttamattomasta häviämisestä ei toistaiseksi ole. Osa tutkijoista kuten mainittu Kohli ja Rein (1991, 22-23) sekä Gøsta Esping-Andersen (1996, 74-81) pitävät kiinni kolmivaihemallista. Heidän mukaansa huomattavalla osalla työvoimasta työura on edelleenkin pääpiirteiltään kolmivaiheinen. Vaikka siirtymävaiheet kou-

lutuksesta työhön ja työstä eläkkeelle ovatkin pidentyneet, kuitenkin enemmistö 30-55-vuotiaista on ansiotyössä ja vastaavasti valtaenemmistö 65 vuotta täyttäneistä on eläkkeellä ja pysyvästi pois työmarkkinoilta. Jotkut tutkijat puolestaan tulkitsevat iän mukaan vaiheistuneen elämänkulun perustavasti muuttuneen. Esimerkiksi Anne-Marie Guillemard ja Herman van Gunsteren (1991, 374-384) puhuvat elämänkulun erilaistumisesta ja yksilöllistymisestä. Heidän tulkintansa on, että kronologinen ikä ei enää vaiheista elämänkulkua selväpiirteisesti. Ikää tärkeämmäksi kriteeriksi on muodostumassa yksilön työ- ja toimintakyky. Ikääntyvien korkea työttömyys on osaltaan hämärtämässä selkeää työelämästä pois siirtymisen ajankohtaa. On yhä vaikeampaa ennakoida aktiivivaiheen päättymisajan kohtaa ja eläkevaiheen alkamista.

Muuttuva aktiivi-ikä Suomessa

Elämänkulun jäsentyminen kolmivaiheiseksi ja sen uudelleen muotoutuminen on tapahtunut Suomessa historiallisesti melko lyhyen ajan kuluessa. Suomessa vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkevakuutusta kehitettiin voimakkaasti 1960-luvulla, kun Keski-Euroopan maissa oli jo tuolloin vakiintuneet eläkejärjestelmät. Ennen 1960-lukua koko väestöä koski vain perusturvan antava kansaneläkevakuutus. Palkansaajaväestö tuli kattavasti työeläketurvan piiriin vuosikymmenen alussa, kun yksityisen sektorin työeläkelait tulivat voimaan vuonna 1962 ja kuntien virkamiehiä ja työntekijöitä koskeva laki vuonna 1964. Aikaisemmin vain valtion virkamiehillä oli kattava työeläketurva, lakisääteisesti jo vuodesta 1922 lähtien. Ansioeläkejärjestelmä laajeni koskemaan sekä maatalous- että muita yrittäjiä vuoden 1970 alusta, kun heitä koskevat eläkelait astuivat voimaan.

1980-luvulla Suomessa kehitettiin voimakkaasti varhaiseläkejärjestelmiä, etuuksia laajennettiin ja eläkkeelle pääsyn ehtoja lievennettiin. Muutosten taustalla oli jo tuolloin taloudellisia ja työmarkkinallisia syitä (Gould 1996). Eläkejärjestelmien kehittymisen ja kasvavan työttömyyden seurauksena ikääntyneiden työhön osallistuminen väheni nopeasti viime vuosikymmeninä ja erityisesti 1990-luvun lamavuosina. Kun ikääntyneiden virta työttömyyteen ja toimeentuloturvajärjestelmien kautta työttömyyseläkkeelle kasvoi, huoli eläkejärjestelmän taloudellisesta kestävydestä lisääntyi. Vuosikymmenen puolivälissä varhaiseläke-etuuksien tasoa jonkin verran leikattiin ja niiden saamisen ehtoja jälleen tiukennettiin muun muassa nostamalla etuuksien piiriin pääsyn ikärajoja. Vaikka ikääntynei-

den työllisyys on viime aikoina kääntynyt kasvuun, on aikaista ennustaa varhaisen työelämästä poistumisen trendin kääntyneen pysyvästi laskuun. Ongelmana on edelleen se, että eläkkeelle siirrytään keskimäärin 59 vuoden iässä, ja vain noin joka kymmenes jatkaa työelämässä 65 vuoden vanhuuseläkeikään asti (STM, Julkaisuja 2000:15).

Näistä muutoksista huolimatta kovin vahvaa näyttöä elämänkulun kolmivaiheisuuden perustavasta muuttumisesta ei Suomen osalta ole. Tutkimusten mukaan aktiivina vietetyn ajan suhteen ihmisten elinkaaret ovat pikemminkin samanlaistuneet kuin erilaistuneet aina 1990-luvulle saakka. Taulukossa 1 on seurattu viiden vuoden välein kunkin 5-vuotiskäryhmän työvoimaan kuuluvuutta yli kolmenkymmenen vuoden ajan. Diagonaalin suuntaiset, ylinnä olevat luvut kuvaavat ikäryhmän työvoimaan kuuluvuutta vuonna 1963 (15-44-vuotiaat) ja alimmat luvut työvoimaosuutta vuonna 1998.

Taulukko 1. Työvoimaosuudet kohorteittain ja ikäryhmittäin vuosina 1963-1998

Syntymä- vuosi	Ikä									
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64
19-23	.	.	.	.	.	81,4	78,1	74,6	60,2	36,2
24-28	.	.	.	.	81,4	83,2	83,2	76,2	62,5	25,8
29-33	.	.	.	79,2	83,2	85,4	85,4	82,3	57,3	20,9
34-38	.	.	78,4	80,9	86,9	89,5	89,9	83,3	62,5	20,9
39-43	.	70,3	78,1	86,5	90,6	92,2	90,6	84,5	60,5	.
44-48	56,4	64,7	84,3	88,8	93,2	92,4	89,9	84,5	.	.
49-53	45,5	67,1	84,7	91,6	93,0	91,5	89,2	.	.	.
54-58	45,9	69,4	87,3	90,9	89,7	90,5	.	.	.	.
59-63	38,6	72,2	87,9	87,4	90,0	.	.	.	.	.
64-68	34,6	70,1	81,9	86,2	.	.	.	.	.	.
69-73	35,6	64,2	81,2	.	.	.	.	.	.	.
74-78	25,0	63,9	.	.	.	.	.	.	.	.
79-83	28,2	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Lähde: Santamäki-Vuori 1995: luvut vuosilta 1963, 1968, 1973, 1978, 1983, 1988, 1993. Työpoliittinen aikakauskirja 1/2000: vuosi 1998. Taulukon luvut perustuvat työvoimatutkimuksiin.

Työurat ovat Suomessa tiivistyneet ja todennäköisesti keskimäärin jopa pidentyneet, sillä 25-54-vuotiaiden työvoimaosuudet ovat kohortti kohortilta nousseet 1960-luvun alusta aina 1990-luvun lamavuosiin asti. Systemaattista työvoimaosuuksien laskua on ainoastaan ikäskaalan molemmissa ääripäissä, yhtäältä alle 20-vuotiailla ja toisaalta 60-vuotiailla ja sitä vanhemmilla. Nuorten myöhentynyt työmarkkinoille tulo on kompensoitunut kohorttiin kuuluvien korkeampana työhön osallistuvuutena keski-ikässä. On arvioitu, että keskimääräinen aktiiviaika työelämässä on muuttunut viime vuosikymmeninä melko vähän (Hytti 1995, 1998). Syynä tähän on eri väestöryhmien työhön osallistuvuuden yhdenmukaistuminen, erityisesti naisten työssäkäynnin lisääntyminen. Nykyisten työvoimaosuuksien perusteella laskettuna miesten ja naisten välistä eroa aktiiviaajan pituudessa ei enää juuri ole (Hytti 1999, 34). Sukupuolten väliset erot näkyvät kuitenkin vielä pitkään vakuutetun väestön työhistorioissa ja sitä suurempina mitä vanhemmista ikäryhmistä on kyse.

1990-luku on ollut poikkeuksellinen ajanjakso Suomen taloushistoriassa, mikä vaikeuttaa muutosten pitkän ajanjakson arviointia. Laman on tulkittu merkinneen jopa perustavaa käännettä elinkaaren kronologisen kolmivaiheisuuden murenemisessä Suomessa (Suikkanen ja Viinamäki 1999). Kun lamavuosina työelämästä pois siirtyminen alkoi ohjautua enimmäkseen työttömyyden kautta, työelämästä poistumisen ennakoimattomuus on epäilemättä lisääntynyt Suomessa (Gould 1999). Toisaalta viimeaikainen työllisyyskehitys osoittaa, että työurat ovat pikemminkin eheytyneissä ja myös loppuvuosiltaan pitenemässä. Vuoden 1998 puolivälistä lähtien 55-59-vuotiaiden työllisyysaste on kohonnut huomattavasti nopeammin kuin alle 55-vuotiaan väestön. Myös 60-64-vuotiaiden työllisyys on kääntynyt kasvuun (Työpoliittinen aikakauskirja 2/2000). Kun ikääntyneiden virta sekä työttömyyteen että eläkkeelle on lamavuosista heikentynyt, suuntaus varhaiseen työelämästä poistumiseen näyttäisi taituneen (STM, Julkaisuja 2000:15, 15-16, Hytti 1999a).

2 TUTKIMUKSEN TAVOITE

Suomessa ja muualla Euroopassa on tutkittu intensiivisesti varhaista työelämästä poistumista, kun sen sijaan työssäolon muutoksiin työuran alku- ja keskivaiheessa on kiinnitetty varsin vähän huomiota. Sitä, miten koulutuksesta työelämään tulovaihe on muuttunut, ei ole tutkittu juuri lainkaan. Koulutusaika on todennäköisesti pidentynyt ja polut koulutuksesta työelämään ovat muuttuneet entistä vaihtelevammiksi (Linnakangas 1999). Kuitenkaan ei tiedetä, onko jatkuvan ansiotyön aloittamisikä tästä syystä merkittävästi kasvanut ja lyhentänyt työssäoloaikaa työuran alkupäässä, vai onko työssäolo opiskeluaikana vastaavasti lisääntynyt ja kompensoinut työelämään tulon myöhentymistä.

Koulutus vaikuttaa ratkaisevasti työmarkkina-asemaan, työpaikan saamiseen, työllisenä pysymiseen ja palkkakehitykseen elinkaarella, ts. koko työuraan ja siihen perustuvaan eläketurvaan. Vaikka koulutettujen henkilöiden työelämään siirtyminen myöhentyy koulutuksen hankkimisen vuoksi, heidän työhistoriansa ovat todennäköisesti ehyempiä ja ansiokehitys parempi kuin pelkän peruskoulutuksen saaneiden henkilöiden. Keskimääräinen työllisenä oloaika elinkaarella ei välttämättä jää koulutetuilla sen lyhyemmäksi kuin hyvin nuorena pelkän peruskoulutuksen varassa työelämään tulleilla henkilöillä. Syynä on työttömyyden kasvu ja sen kohdistuminen voimakkaammin alemmilla kuin ylemmillä koulutustasoilla oleviin henkilöihin.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää työuran alku- ja keskivaiheen muutoksia vertaamalla eri kohorttien työssäoloa elinvaiheittain. Huomiota kiinnitetään erityisesti koulutuksen rooliin työssä- ja työttömyyden muutoksissa. Työuran loppuvuosia ja varhaista työelämästä pois siirtymistä ei tässä tarkastella. Mikroaineistoon perustuvalla kohorttivertailulla tämän tutkiminen ei liioin ole mahdollista. Suomen työeläkejärjestelmä ei ole ollut voimassa vielä niin pitkään, että eläkkeelle siirtyvien kohorttien koko aktiivi-ikä ja työhistoriatiedot ajoittuisivat järjestelmän voimassaoloihin.

3 TUTKIMUSAINEISTOT

Tutkimusaineistona on sekä haastattelu- että rekisteritietoa työikäisestä väestöstä. Tilastokeskus tekee Suomessa kuukausittain virallisen työvoimatilaston laadinnassa käytettävät työvoimahaastattelut, jonka otantaan myös tämän tutkimuksen 15-74-vuotiaasta väestöstä poimittu 13 146 henkilön otos perustuu.

Tutkimusjoukosta on hankittu työhistoria-, koulutus- ja muut tarvittavat rekisteritiedot. Kun kiinnostuksen kohteena on työuran pituus ja siihen perustuva eläkeansainta, keskeinen rekisteritieto on eläkevakuutuksen piiriin kuuluva ansiotyöaika elinkaarella. Tutkittavien henkilöiden työeläkevakuutettua aikaa koskevat tiedot ovat Eläketurvakeskuksen ylläpitämästä valtakunnallisesta rekisteristä, joka kattaa sekä yksityisen että julkisen sektorin työsuhteet ja yrittäjänä oloajan. Vakuutettujen työssäolotiedot ovat rekisterissä järjestelmän voimaantulovuodesta 1962 alkaen. Vanhuuseläkettä karttuu Suomen työeläkejärjestelmässä 23 vuoden iästä lähtien, ja pääsääntöisesti täyteen eläkkeeseen vaaditaan 40 vuoden työskentelyaika. Työkyvyttömyysturva koskee myös tätä nuorempia työntekijöitä, joten rekisterissä on erikseen työssäoloajat alle ja yli 23-vuotiaana.

Työeläkejärjestelmän rekisteritietoihin perustuvassa työssäolon muutosten tarkasteluissa on otettava huomioon lainsäädännön muutokset ja niiden asettamat rajoitukset aineiston käytölle. Huomioon otettava seikka on, että yrittäjät tulivat Suomessa pakollisen työeläkevakuutuksen piiriin vasta vuonna 1970, josta lähtien yrittäjänä oloaika on eläkejärjestelmän rekisterissä. 1960-luvun tietojen käyttöä hankaloittaa myös se, että rekisteristä puuttuu jonkin verran julkisen sektorin vanhoja työsuhdetietoja. On lisäksi huomattava, että palkkatyölle asetettuja karenssirajoja on matallettu järjestelmän voimassa ollessa ja nykyisin suureksi osaksi poistettu. Työsuhteen kestolle asetettu alaraja oli alun pitäen 6 kuukautta (1962), mikä lyheni pian 4 kuukaudeksi (1965) ja sittemmin kuukaudeksi (1971). Vuodesta 1998 lähtien kaikki työsuhteet kestosta riippumatta kuuluvat pakollisen työeläkevakuutuksen piiriin. Vanhuuseläkkeen karttumista rajoittavat enää muutamat, melko matalat vuosiansiorajat ja 23 vuoden ikä. Työuran kestolle ei ole asetettu Suomessa mitään alarajaa. Oikeus työeläkkeeseen on riippumaton vakuutusvuosien määrästä.

Näiden ajallista vertailua heikentävien tekijöiden vuoksi tutkimuksessa tarkastellaan työhistoriatietoja 1970-luvun alusta lähtien. Vuosi 1997 on viimeisin, jolta rekisteritiedot ovat käytettävissä.

Rekisteriaineiston lisäksi on hankittu haastattelutietoa työikäisen väestön koulutuksesta, työelämään tulosta, työttömänä olosta ja muista työuraa kuvaavista asioista. Näiden tietojen avulla täydennetään rekisteritietojen perusteella muodostuvaa kuvaa työuran alkuvuosista ja työssäolosta elinkaaren myöhemmissä vaiheissa. Koko otosjoukosta vajaata puolta haastateltiin vuoden 1999 huhti- ja toukokuussa valtakunnallisen työvoimatutkimuksen yhteydessä. Haastattelut kohdistettiin 14-64-vuotiaisiin henkilöihin. Hyväksyttyjä haastatteluja saatiin kaikkiaan 4 914, mikä on 84 % haastattelua varten poimitusta otoksesta.

Kuvaileva analyysi koskee 25-64-vuotiaita työvoimaan kuuluvia henkilöitä. Kohorttivertailuun perustuvassa analyysissä käytetään taulukon 1 mukaista kohorttiluokitusta.

4 TULOKSET

4.1 Koulutuksesta työhön

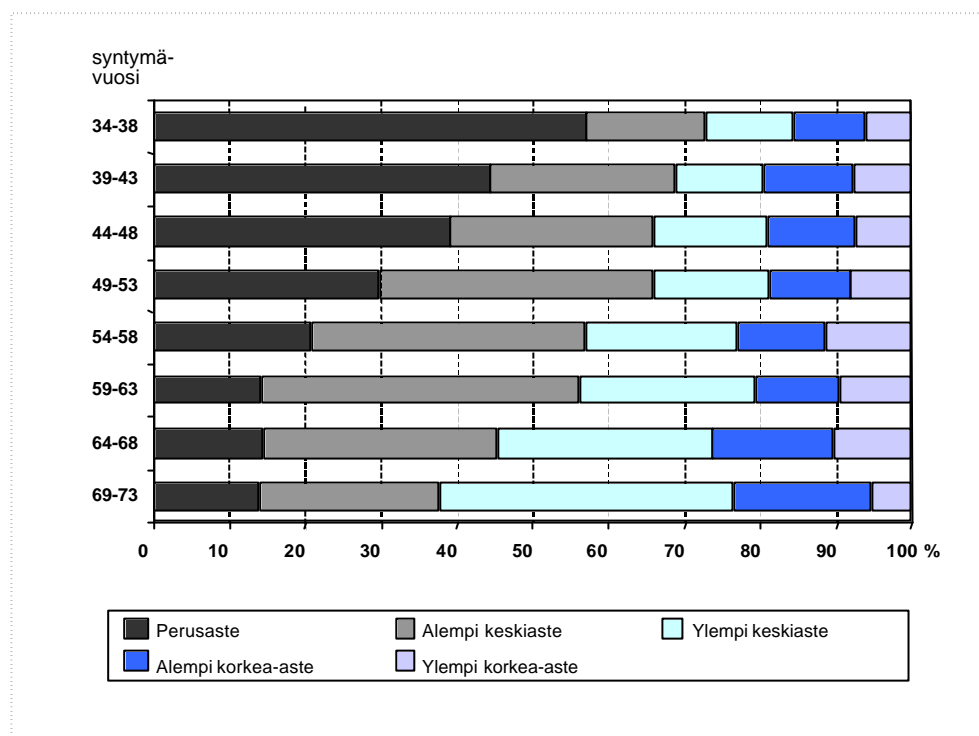
Työvoiman koulutustason nousu käy ilmi kuvasta 1. Kun vanhimmasta ikäluokasta yli puolet (57 %) on vailla ammatillista tai muuta perusasteen jälkeistä koulutusta, nuorimmasta ikäluokasta enää murto-osa (14 %). Pelkän peruskoulutuksen omaavilla voi olla erilaista lyhytaikaista koulutusta, mutta ammatillinen tai muu tutkinto heiltä puuttuu.

Nuoressa työvoimassa keskiasteen tutkinto on yleinen. Noin kolmella viidestä on keskiasteen koulutus ja korkea-asteen tutkinto runsaalla viidesosalla. Peruskoulun jälkeen alemman keskiasteen tutkinnon suorittaminen vie 1-2 vuotta ja ylemmän keskiasteen noin 3 vuotta. Korkea-asteen tutkintoihin sisältyy kestoltaan ja myös pohjakoulutustasoltaan eripituisia tutkintoja. Alempaan korkea-asteeseen kuuluvat ammatillisen opistoasteen tutkinnot, ammattikorkeakoulututkinnot ja alemmat yliopistolliset tutkinnot ja ylempään korkea-asteeseen ainoastaan ylemmät yliopistolliset tutkinnot (Koulutus 1998:1, 183-188).

Opiskeluvaihe pidentynyt parilla vuodella

Koulunkäynnin ja opintojen päättymistä kysyttiin haastattelussa. Kysymyksellä mitattiin nuoruusvuosien opiskeluvaiheen päättymisikää, ts. ikää, jolloin oppivelvollisuuden päätyttyä opiskelua ei ole jatkettu, ensimmäinen ammatillinen tai korkeakoulututkinto on suoritettu tai opinnot ovat syystä tai toisesta keskeytyneet tai kokonaan päättyneet. Kyse ei ole tässä tutkinnon valmistumisistä, vaikka ne usein käyvät yksiin. Ammatillinen tai muu tutkinto on voitu suorittaa vasta myöhemmässä iässä.

Haastatteluvastausten mukaan nuoruusvuosien koulutusvaihe on pidentynyt keskimäärin kahdella vuodella (taulukko 2). Tämä johtuu yhtäältä oppivelvollisuusajan pitenemisestä ja toisaalta koulutustason yleisestä kohoamisesta. Vastauksista ilmenee, että perusasteen suoritta-

Kuva 1. Työvoiman koulutustaso syntymävuoden mukaan. Koulutusrekisteritieto korkeimmasta tutkinnosta

neiden koulunkäynti on pidentynyt noin kahdella vuodella. Vanhin ikäryhmä on ollut oppivelvollisuusiässä toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Sotavuosina pakollista koulutusta tiivistettiin ja koulutuksen kesto lyheni. Nuorimmissa ikäryhmissä peruskoulu-uudistus on puolestaan nostanut keski-ikää. Vuosina 1972-77 vaiheittain voimaan tullut peruskoulujärjestelmä pidensi Suomessa oppivelvollisuusaikaa yhdellä vuodella.

Perusastetta ylemmillä koulutustasoilla opiskelun keskimääräinen päättämiskä on muuttunut vain vähän. Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden keski-ikä on noussut vuodella ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneilla pysynyt jokseenkin samana. Tämä johtuu osaltaan siitä, että korkea-asteeseen sisältyy peruskoulutusvaatimuksiltaan eritasoisia ja myös kestoaltaan eri pituisia tutkintoja. On myös huomattava, että koulutustaso määrittyy tässä henkilön korkeimman tutkinnon mukaan, joka on voitu suorittaa myöhemmässä iässä.

Valtaosa nuorista on päättänyt opintonsa jo ennen 23 vuoden ikää, jolloin ansiotyöstä alkaa karttua vanhuuseläkettä. Erot koulutuksen mukaan ovat kuitenkin suuret: keskiasteen tutkinnon suorittaneista 18 %:lla ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneista 73 %:lla nuoruusvuosien opiskeluvaihe päättyi vasta 23 vuoden iässä tai sen jälkeen.

Taulukko 2. Nuoruusvuosiin ajoittuvan koulunkäynnin tai opiskelun keskimääräinen päättämiskä¹⁾ työvoimassa koulutustason ja syntymävuoden mukaan. Haastattelutieto

Syntymä- vuosi	Koulunkäynnin tai opiskelun keskimääräinen päättämiskä ¹⁾			
	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	Kaikki
34-38	15,6	(20,1)	(23,9)	18,6
39-43	16,7	19,3	24,1	19,1
44-48	16,4	19,9	23,9	19,3
49-53	16,4	19,6	23,9	19,5
54-58	16,6	19,8	24,5	20,1
59-63	17,0	20,2	24,4	20,6
64-68	17,9	20,1	24,2	20,8
69-73	17,8	20,3	22,9	20,8

( ) = Havaintoyksiköitä vähän
1) Opiskelun päättämiskä on eri kuin tutkinnon valmistumiskä. Keski-ikä on laskettu opintonsa päättäneiden vastauksista.

Tieto tutkinnon valmistumisvuodesta on saatu keski-ikäisten ja nuorten henkilöiden osalta valtakunnallisesta koulutusrekisteristä. Tutkintorekisteriin on viety vuodesta 1971 lähtien tiedot henkilöiden tutkinnoista ja siitä, minä vuonna ne on suoritettu. Vanhempien ikäluokkien tutkintoa koskeva tieto perustuu vuoden 1970 väestölaskentaan. Tietoa tutkinnon suorittamisvuodesta ei heidän osaltaan ole saatavissa.

Tutkinnon suoritusikää koskeva tarkastelu on tästä syystä rajattu vuosina 1954-63 syntyneisiin henkilöihin. Nuorin osa työvoimasta on jätetty pois siitä syystä, että valmistumisen keski-ikä ei ole mielekäästä tarkastella niissä ikäryhmissä, joissa tutkintoja yleisesti vielä suoritetaan. Koulutustilaston mukaan esimerkiksi keskiasteen ammatillisen tutkinnon suorittaneista 17 % ja ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista

noin 30 % on 30-vuotiaita tai sitä vanhempia (Koulutus 1998:1, 93-94). Tilastosta ei tosin ilmene, onko kyse ensimmäisestä vai myöhemmistä tutkinnoista.

Vuosina 1954-63 syntyneiden, tutkimusajankohtana 35-44-uoitiiden henkilöiden tutkinnot valmistuivat suurin piirtein samassa iässä kuin vastaavan tasoiset tutkinnot nykyisinkin, mikä osoittaa opiskelun ajoittumisen ja keston pysyneen lähes parin vuosikymmenen ajan samana (Koulutus 1998:1, 93-94). Keskiasteen ammatillinen tutkinto oli suoritettu keskimäärin 21 vuoden iässä, alempi keskiasteen tutkinto 20 vuoden ja ylempi tutkinto 23 vuoden keskimääräisessä iässä. Ensimmäisen tutkinnon valmistumisikä on siten noin vuoden korkeampi kuin haastattelussa ilmoitettu nuoruusvuosiin ajoittuvan opiskelun keskimääräinen päättymisikä.

Opiskelun ajoittuminen elinkaarelle, sen yhdenjaksoisuus ja kesto vaihtelevat suuresti ylemmillä koulutustasoilla. Tämä käy ilmi siitä, että korkea-asteella tutkinnon valmistumisen keski-ikä, 27 vuotta on noin kaksi ja puoli vuotta suurempi kuin mitä vuosina 1954-63 syntyneet henkilöt ilmoittivat opiskeluvaiheensa päättymiseksi (vrt. taulukko 2). Taustalla on opiskelun keskeytymistä ja tutkintojen valmistumista myöhemmässä iässä. Alempi korkea-asteen tutkinto suoritettiin keskimäärin 26 vuoden ja ylempi yliopistollinen tutkinto 28 vuoden iässä.

Työelämään tulo myöhentynyt lähes kahdella vuodella

Nuorten työelämään tulon myöhentymisestä saadaan tietoa työvoimaosuusien muutosten perusteella. Työelämään siirtymisen kriteerinä voidaan pitää ikää, jolloin vähintään 50 % nuorista kuuluu työvoimaan, tai tiukemman kriteerin mukaan ikää, jossa nuorten työvoimaosuus on vähintään 80 %. Ajanjaksona 1970-1995 alemman kriteerin mukainen ikä nousi kolmella vuodella, 18 vuodesta 21 vuodeksi. Puolet tämänikäisistä nuorista oli työvoimassa joko työssä tai työtä hakemassa. Ylempi 80 %:n työvoimaosuus saavutettiin 28 vuoden iässä sekä vuonna 1970 että vuonna 1995 (Koulutus 1998:1, 103). Nuorten työelämään siirtymisen ajanjakso on neljännesvuosisadan aikana tiivistynyt ylemmän ikärajan ennallaan pysymisen johdosta.

Vaikka nuorten työelämään siirtymisen vaihe on myöhentynyt ja samalla lyhentynyt, sen asteittaisuus on lisääntynyt nuorten osa-aikatyön kasvun myötä. Osa-aikatyöllisyys on kasvanut 1990-luvulla ja erityisesti

alle 25-vuotiailla nuorilla. Vuosina 1989-1998 osa-aikaisten osuus 15-24-vuotiaista työllisistä nuorista kasvoi 19 %:sta 34 %:ksi, kun vastaava osuus vanhemmissa ikäryhmissä pysyi ennallaan tai kasvoi vain vähän (SVT Työmarkkinat 1999:21, 58). Työvoimatutkimusten mukaan valtaosalla nuorista osa-aikatyön syynä on juuri opiskelu.

Koulusta siirrytään työelämään asteittain. Opiskelu ja työssäolo vuorottelevat, ja yhä useammin jatkuva ansiotyö aloitetaan jo opiskeluaikana. Tilastollisen selvityksen mukaan vuonna 1995 kaikista opiskelijoista 23 % kävi ansiotyössä ja 14 % oli työssä koko vuoden. Yleisintä kokoaikainen työnteko oli yliopistoissa ja korkeakouluissa opiskelevilla, joista 27 % oli työssä koko vuoden (Koulutus 1998:1, 102). Opiskelijoiden työssäkäynti opiskelun ohessa on kaiken kaikkiaan verrattain yleistä niin Suomessa kuin muissa Pohjoismaissa (Hyrkkänen 1999, 31). Jatkuva työssäkäynti alkaa siten osalla nuoria jo ennen tutkinnon valmistumista. Työelämään siirtyminen on usean vuoden ja pisimmillään yli 10 vuotta käsittävä jakso elinkaarella, sillä ensimmäiset kokemukset työstä oli hankittu keskimäärin 16 vuoden iässä kaikissa ikäryhmissä. Työelämään tulosta tässä iässä on vain harvojen kohdalla kyse. Pysyvämpää työntekoa edeltävät yleensä vaihtelevat työssäolo-, työttömyys- ja koulutusjaksot.

On vaikeaa määritellä työelämään siirtymisen ajankohtaa yksilötasolla työn ja opiskelun yhtäaikaisuuden ja ylipäänsä koulutusta ja työtä koskevien ratkaisujen laajan kirjon vuoksi. Haastattelussa kysyttiin henkilöiltä itseltään omakohtaista käsitystä työelämään siirtymisestään. Ainoa ohjenuora iän määrittelylle oli, että työmarkkinoilla oloa oli jatkunut vähintään parin vuoden ajan työttömyysaika mukaan luettuna. Omakohtaista kokemusta työelämään siirtymisestä peilataan tuonnetun rekisteritietojen antamaan kuvaan työssäolosta alle 30-vuotiaiden subjektiivinen tulkinta työelämään siirtymisestä ajoittuu lähelle sitä ikää, jolloin puolet nuorista on työvoimassa. Vanhimmat ikäkohortit olivat aloittaneet työuransa keskimäärin 19 vuoden ja nuorimmat 21 vuoden iässä. Miesten ja naisten työelämään siirtymisessä on vuoden ero. Vanhemmissa ikäryhmissä miesten jatkuva työnteko alkoi keskimäärin 19 ja naisten 20 vuoden iässä, nuorimmissa ikäryhmissä vastaavat keski-ikäet ovat 20 ja 21 vuotta. Sukupuolten väliseen eroon vaikuttaa osaltaan se, että keskiasteen tutkinnon suorittaneilla naisilla (36 %) on useammin kuin miehillä (22 %) pohjana ylioppilastutkinto.

Työvoiman koulutustason kohoaminen on nostanut keskimääräistä työelämään tuloikää lähes kahdella vuodella (taulukko 3). Perusasteelta työelämään on siirrytty 17-18-vuoden, keskiasteella 19-20-vuoden ja korkeasteella 23-24-vuoden keskimääräisessä iässä. Millään koulutustasol-

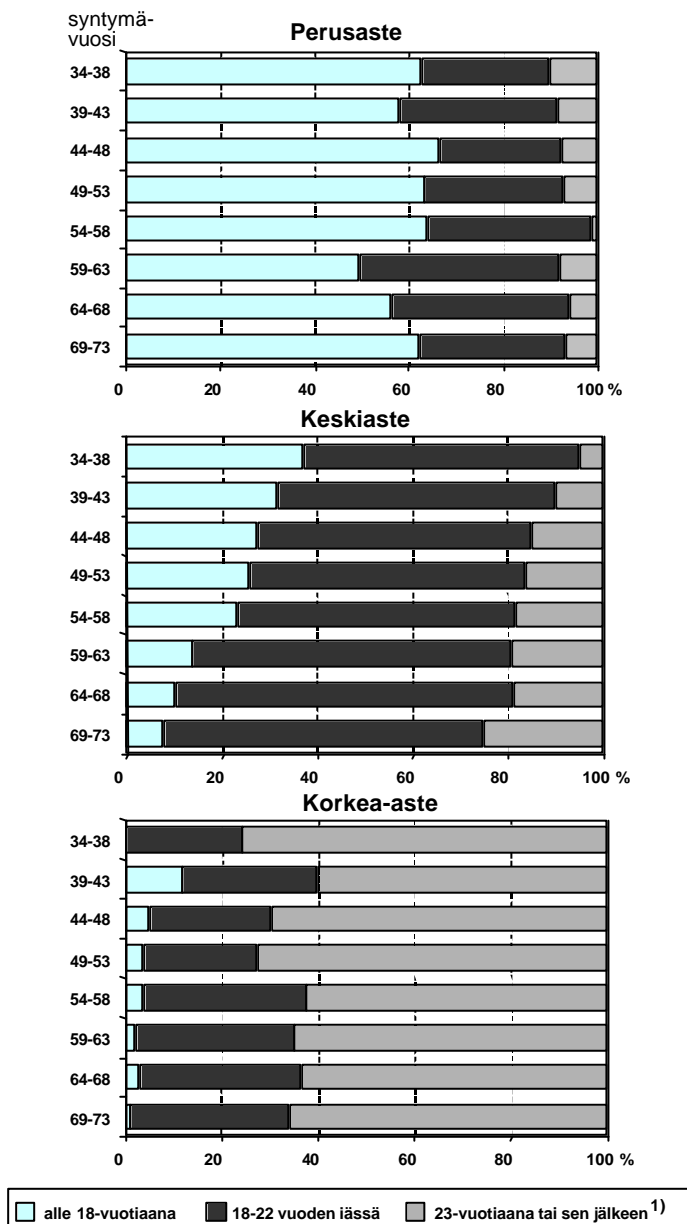
la työelämään tulon keski-ikä ei ole merkittävästi kasvanut. Suurin muutos on keski-asteen tutkinnon suorittaneilla, joilla keski-ikä on myöhentynyt noin vuodella. Myös näissä luvuissa on huomattava, että koulutustaso määräytyy korkeimman tutkinnon mukaan. Työelämään on voitu siirtyä jo opiskeluaikana alemmalta koulutustasolta.

Taulukko 3. Jatkuvan työnteon keskimääräinen aloittamisikä¹⁾ työvoimassa syntymävuoden ja koulutustason mukaan. Haastattelutieto

Syntymä- vuosi	Jatkuvan työnteon keskimääräinen aloittamisikä ¹⁾			
	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	Kaikki
34-38	18,4	(19,0)	(24,3)	19,4
39-43	17,6	19,1	23,1	19,4
44-48	17,5	19,7	23,3	19,6
49-53	17,6	19,7	23,9	19,9
54-58	17,2	20,0	23,6	20,0
59-63	18,0	20,1	23,3	20,4
64-68	17,8	20,1	23,0	20,5
69-73	17,3	20,5	23,1	20,9

( ) Havaintoyksiköitä vähän
1) Keski-ikä on laskettu työelämään siirtyneiden vastauksista. Nuorimpien joukossa on niitä, jotka eivät vielä ole pysyvästi ansiotyössä.

Kun suurimmalla osalla nuorista aikuisista on nykyisin keskiasteen tutkinto, työelämään tulo ajoittuu yleisimmin ikävuosien 18-22 väliin (ks. kuva 2). Kaikista työvoimaan kuuluvista nuorista noin kaksi kolmesta on aloittanut jatkuvaluonteisen työnteon ennen vanhuuseläkkeen karttumisiän täyttämistä. Koulutustason mukaan osuus vaihtelee suuresti. Kun keskiasteen tutkinnon suorittaneista noin neljällä viidestä työura on alkanut ennen 23 vuoden ikää, korkea-asteen tutkinnon suorittaneista vain joka kolmannella. Ylemmän yliopistollisen tutkinnon suorittaneista enää joka viides oli aloittanut jatkuvan työnteon ennen 23 vuoden ikää.

1) Vanhuuseläkkeen karttuminen alkaa Suomen järjestelmässä 23 iän täyttämisestä lähtien.

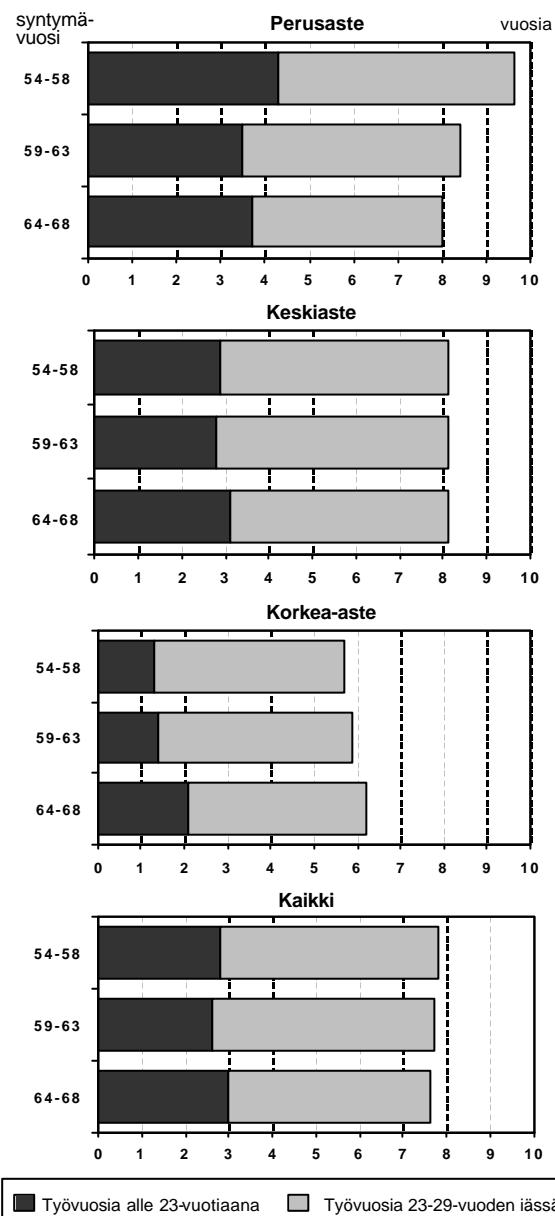
Kuva 2. Jatkuvan ansiotyön ennen 18 vuoden ikää, 18-22-vuoden iässä ja sen jälkeen aloittaneiden osuus työvoimassa syntymävuoden ja koulutuksen mukaan. Haastattelutieto

Koulutustasojen väliset erot nuorten työssäolossa kaventuneet

Työeläkejärjestelmän rekisteritietojen perusteella tarkastellaan seuraavassa sitä, kuinka työssäoloaika alle 30-vuotiaana vaihtelee opiskelun keston mukaan ja toiseksi, onko työssäolon kesto lyhentynyt nuorten työelämään tulon myöhentymisen vuoksi. Kun verrataan eri kohorttien työssäoloa tietyn ikäisenä – ja siten kronologisesti eri aikoina – on otettava huomioon eri ajanjaksoja koskevien tietojen vertailtavuus. Tästä syystä on tarkasteluun rajattu vuosina 1954 – 1968 syntyneet, jotka ovat eläneet oppivelvollisuusikänsä jälkeisen nuoruus- ja opiskeluvaiheensa 1970-luvulla ja sen jälkeen. Tätä nuoremmat ikäluokat ovat tarkasteltavana ajanjaksona alle 30-vuotiaita, eikä heidän osaltaan ole käytettävissä vastaavia tietoja.

Kuvasta 3. käy ilmi kolmen 5-vuotiskohortin keskimääräinen työssäoloaika alle 30-vuotiaana koulutustason mukaan. Erikseen on laskettu vanhuuseläkettä kartuttamaton työssäoloaika alle 23-vuotiaana ja eläkettä kartuttava aika 23 iän täyttämisen jälkeen. Kuvasta nähdään, että työssäolon keskimääräinen kesto alle 30-vuotiaana on korkea-asteen tutkinnon suorittaneilla 2-3 vuotta lyhyempi kuin alemmilla koulutustasoilla. Ero on syntynyt pääasiassa työssäolosta alle 23-vuotiaana. Edellä jo todettiin, että valtaosa alemman tutkinnon suorittaneista on päättänyt opiskelunsa ja aloittanut jatkuvan työnteon jo ennen 23 vuoden ikää. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneissa heitä on vajaa kolmasosa.

Vaikka keskimääräinen työssäoloaika alle 30-vuotiaana on pysynyt lähes samana, koulutustasojen väliset erot nuorten työssäolon kestossa ovat 1970-luvulta 1990-luvulle tultaessa supistuneet. Alimman ja ylimmän koulutustason välistä eroa keskimääräisessä työssäoloajassa alle 30-vuotiaana on nuorimmassa kohortissa enää noin kaksi vuotta, kun vanhimmassa ikäryhmässä ero on neljä vuotta. Erojen kaventumisen taustalla on työllisyystilanteen radikaali huononeminen 1990-luvun alussa. Nuorisotyöttömyys kasvoi jyrkästi ja kohdistui pahiten koulutusta vailla oleviin nuoriin. Vuosina 1964-68 syntyneet elivät pisimpään huonon työllisyyden aikaa 1990-luvulla, mikä näkyy heillä keskimäärin lyhyempänä työssäoloaikana 23-29 vuoden iässä kaikilla koulutustasoilla. Eniten on lyhentynyt pelkän peruskoulutuksen varassa olevien tämänikäisten nuorten työssäolon kesto.

1) Vuosina 1964-68 syntyneet olivat pisimpään 23-29-vuotiaina työmarkkinoilla 1990-luvun lamavuosina.

Kuva 3. Työvuosia alle 23-vuotiaana ja 23-29-vuoden iässä keskimäärin työvoimaan kuuluvilla syntymävuoden ja koulutustason mukaan. Työeläkejärjestelmän rekisteritieto

1990-luvun poikkeuksellisen laaja nuorisotyöttömyys vaikeuttaa pitkän ajanjakson muutoksen arviointia. Erojen pienenemisen muutos-suunnasta kertoo kuitenkin se, että jo ennen lamavuosia alimman ja ylimmän koulutustason väliset erot työssäolossa alle 23-vuotiaana ovat selvästi supistuneet. Samoin aikaisempi selvitys nuorten työssäolosta alle 23-vuotiaana osoitti erojen kaventuneen merkittävästi (Tuominen 1999).

Erojen supistumisen puolesta puhuvat myös haastattelutulokset, joiden mukaan ansiotyö opiskelun ohessa – ei ainoastaan lomien aikana – on kohortti kohortilta lisääntynyt ja suhteessa enemmän ylempiä kuin alempia tutkintoja suorittavilla. Kun työvoiman 50-59-vuotiaista, ylemmän yliopistollisen tutkinnon suorittaneista henkilöistä 22 % oli ollut työssä opintojen ohessa, 30-39-vuotiaista jo 42 %. Alemman korkea-asteen tutkinnon suorittaneilla vastaava muutos oli 17 %:sta 25 %:ksi. Näitä alemmilla koulutustasoilla opiskelun ja työssäolon yhtäaikaisuutta esiintyi harvoin, eikä työssäkäynti opiskeluaikana ollut juuri lisääntynyt.

Sekä työvoimaosuuksien muutosten että näiden tarkastelujen perusteella on ilmeistä, että nuorten työurat ovat tiivistyneet. Tästä kertoo se, että nuorten työelämäään tulon myöhentymisestä huolimatta keskimääräinen työssäoloaika alle 30-vuotiaana on pysynyt lähes samana. Nuorten työurat ovat myös yhdenmukaistuneet koulutustasojen välisten erojen supistumisen vuoksi. Kun opiskelevien nuorten osa-aikatyö on lisääntynyt, todennäköisesti erot työpanoksen määrässä ovat supistuneet vähemmän kuin erot työssäolon kestossa, jota tässä on tarkasteltu. Työn osa- tai kokoaikaisuus ei käy ilmi käytössä olevista rekisteritiedoista.

Koulutettujen nuorten työssäolo on ollut joka tapauksessa tiiviimpää kuin peruskoulutuksen varaan jääneiden. Tämä käy ilmi, kun verrataan vuosina 1964-68 syntyneiden jatkuvan työnteon keskimääräistä aloittamisikää ja keskimääräisiä työssäolovuosia alle 30-vuotiaana koulutustason mukaan (vrt. taulukko 3 ja kuva 3). Perusasteella työstä poissaoloaika on keskimäärin noin 5 vuotta, keskiasteella kaksi vuotta ja korkea-asteella vain vajaa vuosi. Kun vanhemmissa kohorteissa vastaavat erot ovat pienemmät, tämä viittaa peruskoulutuksen varassa olevien nuorten työelämäään tulon vaikeutumiseen lamavuosina.

4.2 Työttömyys elinkaarella – eheytyvätkö työurat koulutuksen myötä?

Työttömyyden kasvavaa merkitystä elinkaarella kuvaa Suomessa se, että kun 1970-luvun alun hyvän työllisyyden vallitessa elinaikaisen työttömyyden laskennallinen odotusarvo 16 vuoden iässä on noin vuoden pituinen, 1990-luvun puolivälin suurtyöttömyyden aikana vastaava arvo on lähes seitsemän vuotta. Työllisen ajan odotusarvo on pienentynyt vastaavana aikana 30 vuodesta 26 vuoteen. Vaikka työmarkkinoilla oloaika on näin arvioiden pidentynyt keskimäärin parilla vuodella, keskimääräinen työllisen ajan odote on lyhentynyt lähes neljällä vuodella (Hytti 1999, 34). Laskelmat on tehty kyseisten ajankohtien työvoimalukujen perusteella, jotka työllisyystilanteina edustavat lähes ääripäitä. Kuinka pitkiksi eri kohorttien työurat tosiasiallisesti muodostuvat, riippuu taloudellisen kehityksen ja työllisyyden vaihteluista kunkin kohortin koko aktiivi-iän aikana.

Merkitystä on myös sillä, minkä ikäisenä kohortti on työmarkkinoilla huonon työllisyyden vallitessa. Yhtäältä nuorten ja toisaalta ikääntyneiden työttömyys on ollut suurempaa kuin keski-ikäisen työvoiman. Työttömyys myös kasvoi eniten näissä ikäryhmissä 1990-luvun lamavuosina ja erityisen paljon nuorilla. Nuorisotyöttömyys on yleensäkin ollut kasvussa viime vuosikymmeninä Suomessa kuten monissa Euroopan maissa (Santamäki-Vuori 1990, 84, Employment in Europe 1998, 149-164).

Tyypillistä nuorten työttömyydelle vanhempiin ikäryhmiin verrattuna on sen lyhytkestoisuus. Tämä johtuu suureksi osaksi siitä, että nuoret ovat joustavampia siirtymään työmarkkinatilasta toiseen. Nuorten elämäntilanteessa on vanhempiin verrattuna helpompaa ottaa vastaan määräaikaista, osa-aikaista tai matalapalkkaista työtä. (Hämäläinen 1998, 188-191). Työttömyyden uhatessa he voivat myös jatkaa opiskelua ja palata työmarkkinoille työllisyyden parantuessa. Tämä näkyy opiskelevien nuorten osuuden merkittävänä kasvuna lamavuosina (Hyrkkänen 1999, 31-32).

Nuorten työelämään sijoittuminen koulutuksen jälkeen on pääsääntöisesti sitä helpompaa, mitä parempi koulutus henkilöillä on (Koulutus 1998:1, 185-187). Tutkimuksen mukaan koulutettujen henkilöiden työttömäksi joutumisen riski on ylipäänsä pienempi kuin pelkän peruskoulutuksen varaan jääneiden (Asplund ja Lilja 1998). Työpaikkojen syntyyn perustuva tarkastelu osoittaa niin ikään koulutuksen antaneen suojaa laman vaikutuksia vastaan. 1990-luvun laman aikana työpaikkoja syntyi huomattavasti vähemmän kuin 1980-luvun laman aikana.

tavasti enemmän korkeasti koulutetuille kuin alempia tutkintoja suorittaneille (Böckerman ja Piekkola 2000, 258-259).

Työttömyyden keston tiedetään vaihtelevan koulutuksen mukaan niin, että mitä korkeampi koulutustaso on, sitä lyhyempi on työttömyysjakson pituus. Koulutustasojen väliset erot ovat suuret jopa korkea-asteen eri tasojen välillä (Koulutus 1998:1, 185-187). Kun ylempiä tutkintoja suorittaneiden työttömäksi joutumisen riski on pienempi ja työttömyyden kesto lyhyempi kuin alempia tutkintoja suorittaneiden, työvoiman koulutustason kohoaminen vaikuttanee myönteisesti työllisen ajan kehitykseen elinkaarella.

Taulukosta 4 nähdään työttömyyden voimakas lisääntyminen elinkaarella ja erityisesti alle 30-vuotiaana, mikä johtuu nuorisotyöttömyyden kasvutrendistä. Kun tarkastelun vanhimmat ikäryhmät ovat syntyneet 1930-luvun lopussa ja 1940-luvun alussa, luvuista ilmenee työttömyyskokemusten yleistyminen aina 1950-luvulta 1990-luvun loppuun asti. Selvä kasvu on nähtävissä jo ns. öljykriisiä seuranneena aikana 1970-luvun puolivälin jälkeen. Tämä näkyy vuosina 1949-53 syntyneiden työttömyyskokemuksissa alle 30-vuotiaana. Työttömänä olleiden osuus on lähes kaksinkertainen edelliseen 5-vuotiskohorttiin verrattuna. 1990-luvun lama puolestaan on lisännyt eniten nuorimman ikäryhmän, vuosina 1964-68 syntyneiden työttömyyttä alle 30-vuotiaana. Tästä ikäluokasta yli puolet on ollut työttömänä ennen 30 vuoden ikää, kun vanhimmissa ikäryhmissä työttömyyskokemuksia on ollut vajaalla viidesosalla.

Alle 30-vuotiaana työttömänä olleiden osuuksista nähdään niin ikään, että ylimmällä koulutustasolla työttömyyskokemukset ovat vaihdelleet suhdanteiden mukaan. Tämä viittaa siihen, että huonon työllisyyden aikana myös hyvin koulutettujen nuorten asema työmarkkinoilla heikkenee ja työllisyyden parantuessa heidän asemansa alemmilla koulutustasolla oleviin nähden jälleen vahvistuu. Alimmalla tasolla sitä vastoin työttömänä olleiden henkilöiden osuus on kasvanut lähes koko tarkastelujakson ajan ja erityisen paljon 1990-luvun lamavuosina.

Taulukko 4. Työvoiman työttömyyskokemukset alle 30-vuotiaana ja 30-44-vuoden iässä syntymävuoden ja koulutuksen mukaan.
Haastattelutieto

Syntymä- vuosi	Työttömänä olleiden henkilöiden osuus koulutuksen ja elinvaiheen 1) mukaan			
	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	Kaikki
Alle 30-vuotiaana				
39-43	21,5	22,9	10,1	19,9
44-48	21,0	16,3	11,5	17,2
49-53	29,0	29,7	32,6	30,0
54-58	35,0	39,1	24,6	35,3
59-63	41,4	48,7	37,5	45,6
64-68	68,0	56,2	54,2	57,4
30-44-vuoden iässä				
39-43	19,3	24,1	11,3	19,6
44-48	23,0	19,8	15,4	20,1
49-53	37,3	35,3	21,4	33,4
1) Kummassakin elinkaaren vaiheessa nuorin kohortti on ollut pisimpään työmarkkinoilla 1990-luvun lamavuosina.				

Hyvä koulutus ehkäisee työttömyyttä tehokkaammin 30-44-vuoden iässä kuin alle 30-vuotiaana. Tämä ilmenee hyvin vuosina 1949-53 syntyneiden henkilöiden työttömyyskokemuksista nuorena ja keski-iässä. He ovat eläneet huonon työllisyyden aikaa molemmissa elinkaaren vaiheissa: alle 30-vuotiaana 1970-luvun öljykriisin jälkeisen taantuman aikaa että alle 45 vuoden iässä 1990-luvun lama-aikaa. Työttömyyttä esiintyi heillä alle 30-vuotiaana yhtä yleisesti kaikilla koulutustasoilla, kun sitä vastoin 30-44 vuoden iässä työttömyyttä on ollut korkea-asteen tutkinnon suorittaneilla merkittävästi harvemmin kuin alemmilla koulutustasoilla. Kun tarkastellaan ennen vuotta 1949 syntyneiden työttömyyskokemuksia nuorena ja keski-iässä, nähdään että koulutuksella on ollut työttömyysriskiä pienentävä vaikutus aktiivi-iän molemmissa vaiheissa.

Hyvän työllisyyden vallitessa koulutus näyttää antavan suojaa työttömyyttä vastaan työuran alusta lähtien. Sen sijaan korkean työttömyyden aikana koulutuksen antama suoja on tehokas työuran myöhemmissä vaiheissa. Tällöin eroa on lähinnä korkea-asteen ja sitä alempien koulutustasojen välillä.

Eläketurvaa karttuu myös työttömyysajalta

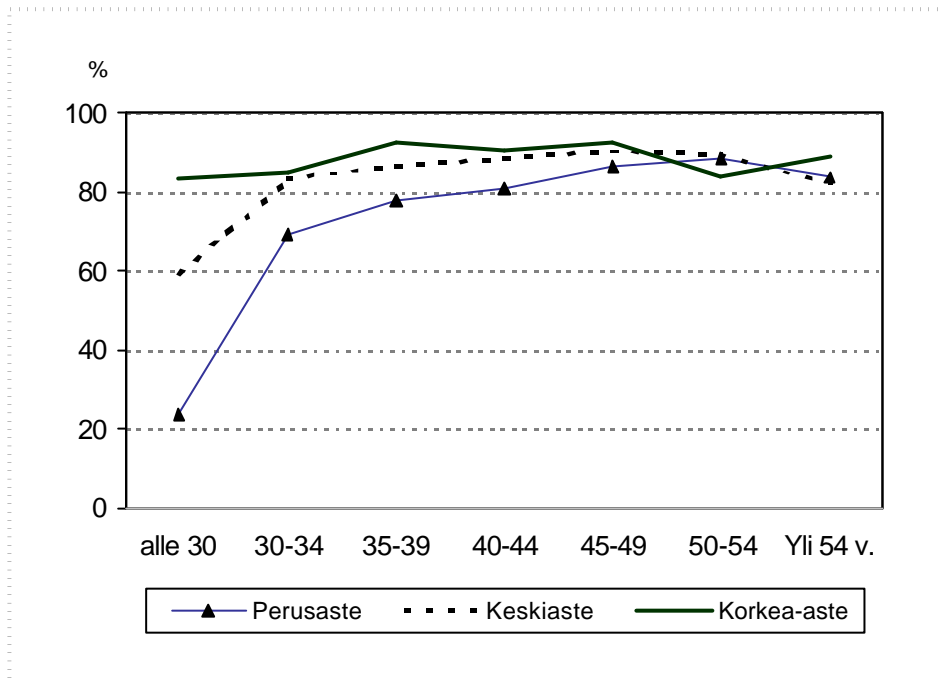
Suomen työeläkejärjestelmässä eläketurvaa karttuu osaksi myös työttömänä oloajalta. Ansiosidonnaiset työttömyyspäivärahapäivät oikeuttavat niin sanottuun työeläkelisään, jonka suuruuteen vaikuttaa työttömyyden keston lisäksi koko työuran kesto ja ansiot. Työeläkelisää karttuu työttömyysajalta alemmalla prosenttiosuudella kuin työssäolosta eläkettä. Työttömyysajalta karttuvan työeläkelisän kustannukset rahoittaa Työttömyyskassojen Keskuskassa, joka kerää rahoituksen vakuutusmaksuina.

Ansiosidonnaisen työttömyysturvan piirissä ovat ammattiyhdistysten ja toimihenkilöjärjestöjen jäsenet sekä erillisten työttömyyskassojen jäseninä olevat henkilöt. Ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa maksetaan 500 päivältä, jonka jälkeen henkilö siirtyy perusturvan piiriin. Tämä aika ei oikeuta työeläkelisään. Etuutta ei siten kartu hyvin pitkäaikaisesta työttömyydestä eikä työttömyyskassoihin kuulumattomien henkilöiden kuten tyypillisesti työmarkkinoille tulevien nuorten työttömyydestä. Työeläkelisäetuuden piiriin eivät niin ikään kuulu yrittäjät.

Kun työvoiman järjestäytymisaste on Suomessa korkea, huomattava osa työttömänä oloajasta kartuttaa Suomessa eläketurvaa. Tässä tutkimuksessa työvoimaan kuuluvista palkansaajista ja työttömistä 79 % kuuluu johonkin ammattiliittoon, toimihenkilöjärjestöön tai työttömyyskassaan. Alle 30-vuotiaan työvoiman järjestäytymisaste on alempi (54 %) kuin 30-54-vuotiaan (87 %) ja sitä vanhemman (84 %) työvoiman.

Ammatillisiin tai toimihenkilöjärjestöihin kuuluminen on pääsääntöisesti sitä yleisempää, mitä korkeammin koulutetuista henkilöistä on kyse. Järjestäytyneiden osuus vaihtelee niin, että perusasteella heitä on 70 %, keskiasteella 79 % ja korkea-asteella 88 %. Ylemmän yliopistollisen tutkinnon suorittaneista peräti 92 % kuuluu ammattiyhdistyksiin tai vastaaviin järjestöihin. Kuvasta 4 nähdään, että koulutustasojen väliset erot ovat merkittäviä vain alle 50-vuotiaiden keskuudessa. Eroa on lähinnä peruskoulutuksen omaavien ja sitä ylemmän tutkinnon suorittaneiden välillä. Vaikka nuorten järjestäytymisaste on alempi kuin vanhempien ikäryhmien,

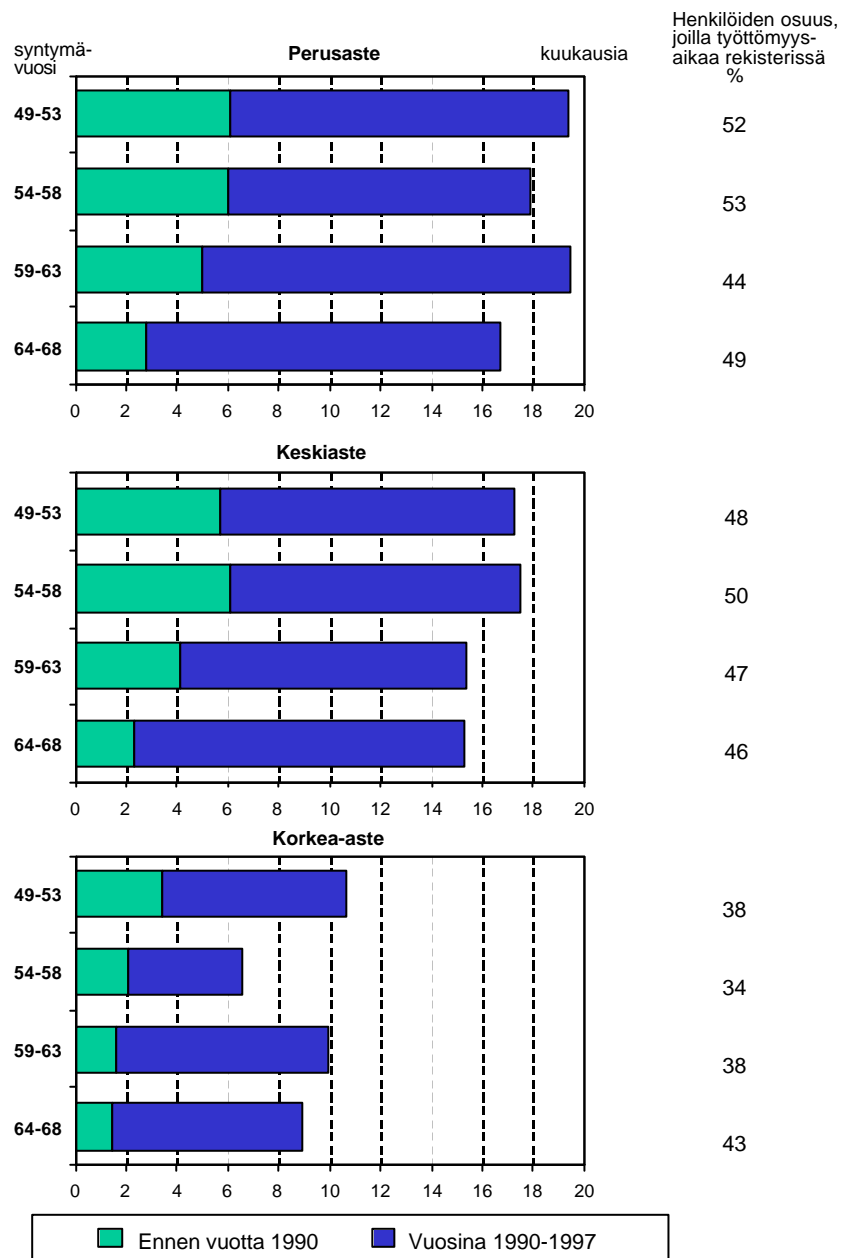
he ovat jäseninä ammattiyhdistyksissä ja vastaavissa melko yleisesti tutkinnon suorittamisen jälkeen.

Kuva 4. Ammatti- tai toimihenkilöjärjestöön tai työttömyyskassaan kuuluvien henkilöiden osuus palkansaajien ja työttömien keskuudessa iän ja koulutuksen mukaan. Haastattelutieto

Työttömyyden keskikesto ylemmillä koulutustasoilla puolta lyhyempi kuin alemmilla

Kuvasta 5 nähdään työttömänä olleiden henkilöiden keskimääräinen työeläkelisään oikeuttava työttömyysaika. Tieto perustuu työeläkejärjestelmän rekisteritietoihin henkilöiden ansiosidonnaisista työttömyyspäivärahapäivistä koko työuran ajalta. Kuvassa on esitetty erikseen työttömyyden keskimääräinen kesto ennen 1990-lukua ja 1990-luvulle ajoittuva työttömyysaika. Nuorimmilla ikäluokilla työttömyys painottuu luonnollisesti jälkimmäiseen ajanjaksoon. Valtaosa myös vanhempien kohorttien

Kuva 5. Työeläkelisään oikeuttavaa työttömyysaikaa työttömänä olleilla keskimäärin syntymävuoden ja koulutuksen mukaan. Työttömyysaika ennen vuotta 1990 ja vuosina 1990-1997. Työeläkejärjestelmän rekisteritieto

työttömyyden kokonaiskestosta - karkeasti noin kaksi kolmasosaa - on kertynyt 1990-luvun lamavuosilta. Tämä kuvaa ajanjakson poikkeuksellisuutta edeltäneisiin vuosikymmeniin verrattuna. Työttömyyden voimakkaasta kasvutrendistä elinkaarella kertoo myös se, että kaikilla koulutustasoilla nuorimpien ja vanhimpien ikäryhmien välinen ero työttömyyden keskikestossa on suhteellisen pieni.

Työttömyyden lisääntymisestä huolimatta koulutustasojen väliset erot ovat pysyneet melko samoina. Kuvasta nähdään, että työttömänä oloajan keskimääräinen kesto on korkea-asteella noin puolta lyhyempi kuin alemmilla koulutustasoilla. Kun pelkän peruskoulutuksen varaan jääneille, työttömänä olleille henkilöille on kertynyt työeläkelisään oikeuttavaa työttömyysaikaa työuralta keskimäärin puolitoista vuotta, korkea-asteen tutkinnon suorittaneille työttömille vajaa vuosi. Vähiten työttömyysaikaa on ylemmän yliopistollisen tutkinnon suorittaneilla henkilöillä, keskimäärin noin puoli vuotta. Kuvasta nähdään, että korkea-asteella työttömyyden kesto on paitsi lyhyempi sitä esiintyy myös harvemmilla, noin kahdella viidestä, kun alemmilla koulutustasoilla työttömyysaikaa on noin joka toisella.

Edellä ilmeni, että peruskoulutuksen varaan jääneiden henkilöiden järjestäytymisaste on matalampi kuin ylempiä tutkintoja suorittaneiden (vrt. kuva 4). Heidän joukossaan on näin ollen enemmän kuin ylemmillä koulutustasoilla niitä työttömiä, jotka eivät ole oikeutettuja ansiosidonnaiseen päivärahaan eivätkä siten työeläkelisään työttömyysajalta. Kuvassa 5 esitetty ansiosidonnaiseen työttömyyspäiväraha-aikaan perustuva tarkastelu antaa koulutustasojen välisistä eroista siten liian myönteisen kuvan. Eroja lisäävänä tekijänä on otettava huomioon myös se, että yli 500 ansiosidonnaisen työttömyyspäivän yli menevää työttömyysaikaa on enemmän alemmilla kuin ylemmillä koulutustasoilla.

Taulukossa 5 on tarkasteltu työttömyyden yleisyyttä ja kestoja 1990-luvun alussa hyvän työllisyyden aikana, pahimpana työttömyysvuonna 1994 sekä tarkastelujakson viimeisenä vuonna 1997, jolloin työllisyystilanne oli jo selvästi kohentunut. Kyse on työvoimaan kuuluvien henkilöiden työttömänä olosta näiden vuosien aikana. Työttömyyteen sisältyy tässä sekä ansiosidonnaisen työttömyysturvan että perusturvan piiriin kuuluva aika. Tiedot on saatu Tilastokeskuksen ylläpitämästä niin kutsutusta työsäkäyntitilastosta, jota varten on kerätty tietoa koko väestön taloudellisesta toiminnasta 1980-luvun loppuvuosista lähtien.

Vuosittaisista työttömyysluvuista nähdään samoin, että hyvän työllisyyden aikana koulutus on antanut nuorille suojaa työttömyyttä vastaan (vrt. taulukko 4). Lamavuosina nuorten tilanne huononi ratkaisevasti kaikilla koulutustasoilla, joskin koulutettujen asema pysyi jonkin verran parempana kuin koulutusta vailla olevien nuorten. Vuoteen 1997 mennessä nuorten työmarkkina-asema selvästi parani kaikilla koulutustasoilla. Keski-ikäisten työttömyys lisääntyi merkittävästi vähemmän, ja vähiten lamasta kärsivät koulutetut henkilöt. Työllisyys on kohentunut keski-ikäisillä kuitenkin hitaammin kuin nuorilla.

Taulukko 5. Työttömänä olleiden osuus ja työttömyyden keskikesto vuoden 1990, 1994 ja 1997 aikana iän ja koulutuksen mukaan ko. vuoden lopussa työvoimaan kuuluneilla henkilöillä. Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston tieto

	Kyseisen vuoden lopussa työvoimaan kuuluneet henkilöt					
	25-29-vuotiaat			40-44-vuotiaat		
	Perus-aste	Keski-aste	Korkea-aste	Perus-aste	Keski-aste	Korkea-aste
Työttömänä olleiden osuus						
1990	13,2	8,5	7,3	6,3	6,3	2,8
1994	44,1	30,5	36,0	28,2	22,8	11,8
1997	36,1	25,7	28,1	25,1	19,7	7,5
Työttömyyden keskikesto vuoden aikana, kk						
1990	3,1	3,3	(2,3)	3,9	4,5	(3,6)
1994	7,5	6,7	4,4	8,0	7,6	5,5
1997	7,1	5,4	4,2	7,9	6,2	5,9

( ) Havaintoyksiköitä vähän.

Vaikka kaikilla koulutustasoilla työttömyyden kesto on nuorilla keskimäärin lyhyempi kuin iäkkäämmillä, koulutustasojen väliset erot pysyvät suurin piirtein samoina. Kun työttömyyttä esiintyy ylimmillä koulutustasoilla harvemmin ja sen kesto on lyhyempi kuin alemmilla tasoilla eri ikävaiheissa, erot työttömyyden kokonaiskestossa elinkaarella ovat todennäköisesti sitä suuremmat mitä vanhemmista ikäryhmistä on kyse.

4.3 Työssäolo aktiivi-iän eri vaiheissa

Työurien tiivistymisen trendi taittui 1990-luvun lamaan

Taulukon 1 luvuista nähtiin, että työvoimaosuudet ovat nuorimpia ja vanhimpia ikäryhmiä lukuun ottamatta kasvaneet aina 1990-luvun lamaan asti. Taulukossa 6 on esitetty samaa kohorttiluokitusta käyttäen niiden henkilöiden osuus työvoimassa, jotka ovat olleet eläketurvaa kartuttavassa työssä koko ajan kunakin 5-vuotisjaksona. Luvuista nähdään, että tiiviisti ansiotyössä olleiden osuudet ovat pääsääntöisesti kasvaneet ikävuosien 25-44 välisenä aikana 1990-luvun alkuun asti. Jatkuvasti työssä olleiden osuudet ovat ennen 1990-lukua kasvaneet todennäköisesti aina 55 ikävuoteen asti (vrt. taulukko 1). Työeläkejärjestelmän tietojen avulla tätä ei voitu tarkastella, sillä vanhempien kohorttien työssäolosta 1960-luvulla ei ollut käytettävissä vertailtavia tietoja.

1990-luvun lama katkaisi työssäolon intensiivistymisen trendin. Diagonaalin suuntaisen katkoviivan alapuolella olevat luvut taulukossa 6 kuvaavat eri ikävaiheissa niiden työssäoloa, johon 1990-luvun lama on vaikuttanut enemmän tai vähemmän. Pysyvästi työssä olleiden osuudet kääntyivät 1990-luvulla laskuun kaikissa ikävaiheissa, mikä näkyy erityisesti alimman prosenttiluvun pienuutena edeltäviin lukuihin verrattuna. Tällöin elettiin suurtyöttömyyden aikaa. Tiiviisti työssä olleiden osuudet pienenevät enimmillään 20 prosenttiyksiköllä.

Kun tarkastellaan työurien tiivistymisen trendiä 1970- ja 1980-luvuilla eli katkoviivan yläpuolella olevia lukuja, havaitaan pysyvästi työssä olleiden osuuksien kasvun 25-44 vuoden iässä johtuvan osaksi tarkastelujakson alun suhdannevaiheesta. 1970-luvun öljykriisin aiheuttama taantuma ja sen jälkeinen työllisyyden paraneminen näkyy tiiviin työssäolon lisääntymisenä 1970-luvulta 1980-luvulle siirryttäessä.

Taulukko 6. Henkilöiden osuus työvoimassa syntymävuoden ja sukupuolen mukaan, jotka ovat olleet vanhuuseläkettä kartuttavassa ansiotyössä koko ajan kyseisen ikäisenä

Syntymä- vuosi	Henkilöiden osuus työvoimassa, jotka ovat olleet ansiotyössä koko ajan kyseisen ikäisenä							
	Ikä							
	23-24 ¹⁾	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
Kaikki								
34-38	.	..	..	70,9	83,4	89,7	90,4	60,9
39-43	..	..	69,3	80,7	87,3	86,7	69,7	.
44-48	..	56,0	76,4	84,6	87,1	69,3	.	.
49-53	48,9	58,4	74,3	81,4	67,7	.	.	.
54-58	48,7	59,4	76,9	67,6	.	.	.	.
59-63	47,1	58,9	59,3	.	.	.	.	.
64-68	45,5	43,6	.	.	.	.	.	.
69-73	31,0	.	.	.	.	.	.	.
Miehet								
34-38	.	..	..	82,1	88,8	93,7	90,0	59,4
39-43	..	..	82,1	88,4	92,3	89,9	69,5	.
44-48	..	62,6	83,7	88,9	87,9	69,0	.	.
49-53	50,9	64,7	82,0	85,3	68,1	.	.	.
54-58	49,6	62,3	82,5	70,2	.	.	.	.
59-63	51,3	64,6	62,9	.	.	.	.	.
64-68	47,1	46,2	.	.	.	.	.	.
69-73	32,8	.	.	.	.	.	.	.
Naiset								
34-38	.	..	..	58,5	77,4	85,4	90,9	62,5
39-43	..	..	57,6	73,7	82,7	83,7	69,7	.
44-48	..	49,6	69,3	80,6	86,4	69,6	.	.
49-53	46,8	51,3	65,8	76,9	67,3	.	.	.
54-58	47,7	56,3	71,0	64,9	.	.	.	.
59-63	42,5	52,5	55,3	.	.	.	.	.
64-68	43,8	40,9	.	.	.	.	.	.
69-73	29,0	.	.	.	.	.	.	.

1) Vanhuuseläkkeen karttuminen alkaa 23 iän täyttämisestä. Työssäolo 23-24 iässä on tämän vuoksi tarkastelussa mukana.

. = Tieto loogisesti mahdoton

.. = Tieto saatavissa, mutta ei vertailukelpoinen

Merkittävänä tekijänä osuuksien kasvuun on niin ikään naisten ansiotyön yleistyminen 1970-luvulla. Tästä kertoo se, että naisten jatkuva työssäolo erityisesti 30-39 vuoden iässä on lisääntynyt huomattavasti enemmän kuin miesten. Naisten ansiotyö alkoi yleistyä Suomessa jo 1960-luvulla, mutta tarkastelun rajauksista johtuen muutossuunta ilmenee tässä 1960-luvun jälkeisen kehityksen osalta. Naiset työllistyivät Suomessa pääasiassa kokoaikatyöhön toisin kuin muissa Pohjoismaissa ja useimmissa Euroopan maissa (Alestalo 1991, 21-22, Employment in Europe 1998, 149-164). Kansainvälisesti tarkastellen sukupuolten väliset erot työajoissa ovatkin Suomessa poikkeuksellisen pienet (Julkunen ja Nätti 1999, 16).

Työeläkejärjestelmän rekisteritiedoissa yli vuoden pituiset hoitovapaat näkyvät miesten ja naisten välisinä eroina työssäolossa. Tämä johtuu siitä, että yli vuoden kestävä poissaolo lapsen hoidon vuoksi katkaisee työeläkkeen karttumisen. Jos taas työstä poissaolo lapsen syntymän vuoksi jää korkeintaan vuoden pituiseksi – käytännössä lakisääteisen äitiysloman ajaksi – ei eläkkeen karttuminen lapsenhoitoajalta katkea, ja työsuhde jatkuu yhdenjaksoisena. Taulukosta 6 nähdään, että vaikka katkoton työssäolo on lisääntynyt hedelmällisyyssiässä olevilla naisilla, pitkiä hoitovapaita on edelleen yleisesti. Huomattavasti pienempi osa naisista kuin miehistä on koko ajan ansiotyössä 25-39 vuoden iässä. Muissa ikäryhmissä sukupuolten väliset erot ovat pienet. Samoin työvoimatutkimukset osoittavat naisten ja miesten välisten erojen työvoimaan kuuluvuudessa olevan suurimmillaan juuri 25-39-vuotiailla (Työpoliittinen aikakauskirja 2/2000).

Sukupuolten välisiä eroja työhön osallistuvuudessa on osaltaan kaventanut 1990-luvun lama. Pysyvästi ansiotyössä olleiden osuudet pienenevät miehillä suhteessa enemmän kuin naisilla. Miesten ja naisten erilaisen työllisyyskehityksen taustalla on toimialoittaisia eroja. Lama kohdistui aluksi voimakkaasti miesvaltaisiin aloihin kuten rakennusalaan ja ylipäänsä yksityiseen sektoriin ja heijastui vaimeampana julkiselle sektorille, joka työllistää tyypillisesti naisia (vrt. Asplund ja Lilja 1998, 24). Tämä näkyi muun muassa siinä, että naisten työllisyys heikkeni 1990-luvun lamavuosina viiveellä miehiin verrattuna (Työpoliittinen aikakauskirja 2/2000).

Joka tapauksessa työllisyyden jyrkän laskun ja sen hitaan kohene-
misen vuoksi lamaa edeltäneen tason saavuttaminen kestää pitkään. Nuoressa työvoimassa tilanne normalisoitunee ripeämmin kuin työvoiman ikääntyneessä osassa.

Työurat tiiviimpiä ylemmillä kuin alemmilla koulutus-tasoilla

Nuorten työssäoloa koskevasta tarkastelusta ilmeni edellä, että korkea-asteen tutkintoja suorittavilla nuorilla työssäoloaika alle 30-vuotiaana jää keskimäärin lyhemmäksi kuin alempia tutkintoja suorittavilla (vrt. kuva 3). Taulukosta 7 nähdään, että jatkuva työssäolo alle 30-vuotiaana on ylimmällä koulutustasolla selvästi vähäisempää kuin alemmilla tasoilla. Tilanne kuitenkin muuttuu ratkaisevasti opiskeluvaiheen päätyttyä ja työuran edetessä. Tiiviisti ansiotyössä olleiden osuudet ovat 30 ikävuoden jälkeen korkea-asteella suuremmat kuin alemmilla koulutustasoilla ja erot kasvavat siirryttäessä elinkaarella eteenpäin. Nuoruusvuosina syntyneet erot työllisessä ajassa kompensoituvat siten tiiviimpänä työssäolona myöhemmin elinkaarella.

Kun verrataan suuriin ikäluokkiin kuuluvien, vuosina 1944-48 syntyneiden henkilöiden työllisen ajan keskimääräistä kestoa alimmalla ja ylimmällä koulutustasolla nähdään, että ennen 30 ikävuotta syntynyt ero työllisessä ajassa on 50 vuoden ikään mennessä lähes kokonaan hävinnyt (kuva 6). Työllistä aikaa on kertynyt keskimäärin hiukan yli 22 vuotta molemmilla koulutustasoilla. Kun työllisen ajan odote 50 vuoden iässä on tällä hetkellä 8 vuotta, arvioidaan kohortin keskimääräisen työllisen ajan olevan aktiivivuosien jälkeen noin 30 vuotta (vrt. Hytti 2000). Jos ikääntyvien työllisyystilanne edelleen paranee, myös työllisen ajan odote kasvaa.

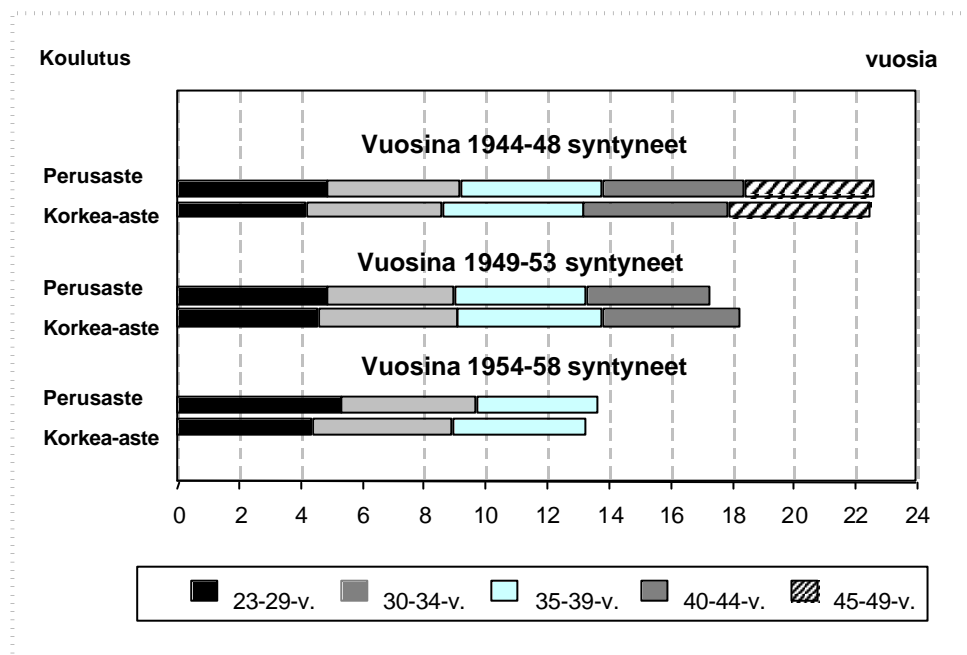
Esimerkki koskee jo ikääntyvää 5-vuotiskohorttia ja siten henkilöitä, jotka ovat eläneet suhteellisen pitkään hyvän työllisyyden aikaa. Tätä osoittaa sekin, että odotettavissa oleva 30 vuoden keskimääräinen työllinen aika vastaa 1970-luvun alun hyvän työllisyystilanteen mukaista odotetta (Hytti 1999, 34). Työttömyysaika elinkaarella on kuitenkin kasvamassa ja selvästi enemmän alemmilla kuin ylemmillä koulutustasolla. Tämän puolesta puhuvat paitsi työttömyyttä koskeneet tarkastelut myös taulukon 7 luvut. Tiiviisti työssä olleiden osuudet kääntyivät laskuun alimmalla koulutustasolla aikaisemmin ja pienenivät suhteellisesti enemmän kuin ylemmillä tasoilla.

Taulukko 7. Henkilöiden osuus työvoimassa syntymävuoden ja koulutuksen mukaan, jotka ovat olleet vanhuuseläkettä kartuttavassa ansiotyössä koko ajan kyseisen ikäisenä

Syntymä- vuosi	Henkilöiden osuus työvoimassa, jotka ovat olleet ansiotyössä koko ajan kyseisen ikäisenä							
	Ikä							
	23-24 ¹⁾	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
Perusaste:								
34-38	.	..	..	69,5	86,6	88,5	88,8	59,9
39-43	..	..	66,2	82,3	88,1	82,4	68,8	.
44-48	..	60,4	76,7	84,5	85,5	66,2	.	.
49-53	58,8	61,9	71,6	76,4	60,8	.	.	.
54-58	65,4	67,7	72,0	62,6	.	.	.	.
59-63	54,0	56,7	61,2	.	.	.	.	.
64-68	53,0	38,2	.	.	.	.	.	.
69-73	41,7	.	.	.	.	.	.	.
Keskiaste:								
34-38	.	..	..	65,2	72,8	88,2	90,3	62,1
39-43	..	..	71,2	77,4	84,9	87,0	65,3	.
44-48	..	59,0	75,5	83,1	87,2	67,8	.	.
49-53	55,2	62,6	75,2	82,0	70,1	.	.	.
54-58	54,0	63,0	78,4	68,3	.	.	.	.
59-63	54,1	65,0	58,5	.	.	.	.	.
64-68	56,4	50,0	.	.	.	.	.	.
69-73	35,0	.	.	.	.	.	.	.
Korkea-aste:								
34-38	.	..	..	(86,0)	(90,0)	(96,9)	(96,4)	(62,3)
39-43	..	..	72,9	83,6	90,0	95,8	79,5	.
44-48	..	40,1	77,7	88,4	90,3	79,2	.	.
49-53	15,9	41,2	76,4	87,3	72,2	.	.	.
54-58	20,6	43,0	77,9	70,6	.	.	.	.
59-63	20,3	41,2	60,2	.	.	.	.	.
64-68	16,7	32,2	.	.	.	.	.	.
69-73	13,9	.	.	.	.	.	.	.

1) Vanhuuseläkkeen karttuminen alkaa 23 iän täyttämisestä. Työssäolo 23-24 iässä on tämän vuoksi tarkastelussa mukana.
 () = Havaintoyksiköitä vähän
 . = Tieto loogisesti mahdoton
 .. = Tieto saatavissa, mutta ei vertailukelpoinen

Koulutustasojen väliset erot elinkaaren työllisessä ajassa ovat siten kasvamassa. Kun kaikissa suhdannevaiheissa hyvän koulutuksen saaneiden asema työmarkkinoilla on vahvempi kuin peruskoulutuksen varassa olevien, eläketurvaan oikeuttavaa työaikaa kertyy opiskeluvaiheen jälkeen pääsääntöisesti jonkin verran nopeammin ylemmillä koulutustasoilla alempiin verrattuna.

Kuva 6. Työvuosia keskimäärin aktiivi-ikä eri vaiheissa työvoimaan kuuluvilla syntymävuoden ja koulutuksen mukaan. Työeläkejärjestelmän rekisteritieto

Kohorttivertailuilla ei ollut mahdollista tutkia työurien eriytymistä koulutuksen suhteen aktiivivuosi-ikä loppupäässä. Keskeinen kysymys työurien kehityksessä onkin, minkälaisia mahdollisuuksia työmarkkinat tarjoavat ikääntyneille jatkaa työntekoa vanhuuseläkeikään asti, ja toisaalta miten ikääntyneiden halukkuus jatkaa työssä nykyistä pitempään sekä työ- ja toimintakyky vaihtelevat koulutuksen mukaan. Koulutettujen työmarkkina-asema on myös ikääntyneenä yleisesti ottaen vahvempi kuin kouluttamattomien (Forss 1999, STM Julkaisuja 2000:15). Koulutettujen parempi terveydentila edellyttää niin ikään pitempää työssä jaksamista ikääntyneenä.

Hyvän koulutuksen omaavien joukossa on toisaalta paljon niitä, joilla on mahdollisuus siirtyä pois työmarkkinoilta jo ennen 65 vuoden ikää. Julkisella sektorilla on vielä toistaiseksi voimassa 65 vuotta alempia eläke-ikä, jotka koskevat työvoiman vanhempaa osaa ja tyypillisesti koulutettua työvoimaa. Varhaisen eläkkeelle jäämisen mahdollistaa myös vapaaehtoinen yksilöllinen eläkevakuutus, joka on lisääntynyt Suomessa voimakkaasti. Yksilöllisiä vakuutuksia on enemmän hyvässä asemassa devilla kuten koulutetuilla. Yleiseen vanhuuseläkeikään saakka työntekoa jatkavia on todennäköisesti koulutettujen keskuudessa kuten muissakin väestöryhmissä vähän. Tähän viittaavat myös haastatteluvastaukset. Kun haastateltavilta kysyttiin halukkuutta jatkaa työntekoa 65 vuoden eläkeikään asti, korkea-asteen koulutuksen saaneesta ikääntyvästä työvoimasta pienempi osa kuin pelkän peruskoulutuksen varassa olevasta aikoi jatkaa työntekoa 65 vuoden ikään asti. Ikääntyvien työuran jatkumiseen vaikuttavat kuitenkin edellä viitattujen seikkojen ohella monet tekijät ja ratkaisevasti työmarkkinatilanne.

Ikääntyneen työvoiman koulutustaso kohoaa väistämättä ajan myötä (vrt. kuva 1), joten ikääntyneet ovat työmarkkinoilla entistä osaavampia, terveempiä ja todennäköisesti ehyemmän työuran omaavia. Jotta tämä kehitys voisi toteutua ja konkretisoitua nykyistä pitempänä työllisenä aikana elinkaarella, se edellyttää suotuisaa työllisyyskehitystä ja asenteiden kääntymistä työssä jatkamiselle myönteisiksi.

5 ARVIOINTIA

Kohorttivertailun ongelmana on periodivaikutusten erottaminen kohortti-vaikutuksista, niin myös tässä tutkimuksessa. Edellä on käynyt selvästi esiin laman rooli ilmiöitä selittävänä tekijänä. Vaikeampaa on sitä vastoin ollut arvioida suhdanteista riippumattomia trendejä työllisen ajan kehityksessä. Tutkimuksen tarkastelujakso päättyy arvioinnin kannalta hankalasti pitkäkestoiseen ja syvään lamaan, josta työllisyyden osalta ei ole kokonaan toivuttu. Vaikka työttömyysaste on pudonnut huipputasosta lähes puoleen eli 9 %:ksi, se on edelleen kolminkertainen 1990-luvun alun 3 %:iin verrattuna. Kun koko tarkastelujakso 1970-luvun alusta vuoden 1997 loppuun kattaa noin 30 vuotta, siitä lähes vuosikymmen on eletty 1990-luvun huonon työllisyyden aikaa. Ongelmista huolimatta on tärkeää tutkia, mihin suuntaan työllinen aika elinkaarella on muuttumassa ja ennen kaikkea, onko se lyhentynyt myös aktiivi-iän alkupuolella kuten lopussa.

Tulosten valossa työllinen aika ei ole muuttunut tarkastelujaksolla kovinkaan paljon työuran alkupäässä. Vaikka nuorten työelämään tulo on myöhentynyt keskimäärin noin kahdella vuodella, työllinen aika alle 30-vuotiaana on pysynyt keskimäärin lähes samana. Koulutuksen lisääntyminen ei näytä vähentäneen liioin vanhuuseläkettä kartuttavaa aikaa ikävuosina 23-29 kuin vakuutuksen piiriin kuuluvaa aikaakaan alle 23-vuotiaana. Työllisen ajan samana pysymistä selittää opiskelevien nuorten työssäkäynnin lisääntyminen ja tiiviin työssäolon ajoittuminen lyhyemmälle jaksolle ennen 30 vuoden ikää. Kun toisaalta osa-aikatyö on nuorilla yleistynyt, heille karttunut eläkeoikeus on todennäköisesti pienentynyt. Tietoa työn osa-aikaisuudesta ei ollut saatavissa rekisterilähteistä.

Erot työllisessä ajassa alle 30-vuotiaana ovat koulutustasojen välillä kaventuneet. Tähän on vaikuttanut osaltaan viime vuosikymmenen syvä lama, mutta ei yksinomaan, sillä koulutustasojen väliset erot ovat kaventuneet jo ennen 1990-lukua. Pelkän peruskoulututkinnon suorittaneiden nuorten keskimäärin muita pitempi työllinen aika on huomattavasti lyhentynyt ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden hiukan pidentynyt. Työllistä aikaa alle 30-vuotiaana on kuitenkin edelleen perusasteella keskimäärin kaksi vuotta enemmän kuin korkea-asteella.

Työuran edetessä erot työllisessä ajassa kaventuvat koulutetun työvoiman eduksi. Opiskeluvaiheen jälkeen työaikaa kertyy ylimmillä koulutustasoilla hiukan nopeammin kuin alemmilla, joten 50 vuoden ikään men-

nessä erot työllisessä ajassa koulutustasojen välillä ovat suurimmaksi osaksi hävinneet. Vertailu koski vanhuuseläketurvan piiriin kuuluvaa aikaa 50 vuoden iän saavuttaneella 5-vuotiskohortilla. Kun nuoremmat ikäluokat tulevat vastaavaan ikään, todennäköisesti työllistä aikaa on keskimäärin enemmän korkeasti koulutetuilla henkilöillä johtuen työttömyyden voimakkaasta kasvusta ja sen kohdistumisesta heikommin koulutettuun työvoimaan.

Syntymävuosiluokkien vertailu toi esiin kohorttien väliset erot suhdannevaihtelujen kohdentumisessa. Tarkastelujaksoon sisältyi 1990-luvun laman lisäksi 1970-luvun öljykriisin jälkeinen taantuma Suomessa. Pitkinä sykleinä talouden vaihtelut koskettavat kaikkia kohortteja, mutta eri mitassa riippuen yhtäältä siitä, missä elinkaaren vaiheessa taantuma osuu kunkin kohortin kohdalle ja toisaalta siitä, kuinka syvästä ja pitkästä lamasta on kyse. Kun työeläkelisää karttuu ansiosidonnaiselta työttömyysajalta elinkaarella, kompensoi se työttömyydestä johtuvaa vajetta työllisessä ajassa ja tasaa samalla suhdannevaihtelujen aiheuttamia eroja työajalta karttuvassa eläketurvassa. Suurtyöttömyyden aikana etuuden merkitys sukupolvien välisen tasa-arvon näkökulmasta korostuu.

Tutkimuksessa ei käynyt esiin se, kuinka suuren osan eri kohorttien työttömyysajasta työeläkelisäetuus kattaa. Sen selvittäminen ei liioin ole mahdollista käytössä olevin tiedoin, sillä rekisterissä on ainoastaan tiedot ansiosidonnaisesta työttömyysajasta koko työhistorian ajalta. Syvän laman aikana pitkäaikaistyöttömyys kasvoi, ja samalla työeläkelisäetuuden ulkopuolelle jäävä, yli 500 ansiosidonnaisen työttömyyspäivän ylittävä työttömyys lisääntyi.

Etuuden ulkopuolelle pääosin jäävä ryhmä ovat myös työmarkkinoille tulevat, työtä etsivät nuoret. Huonoimmassa asemassa ovat pelkän peruskoulutuksen saaneet, joilla on työttömyyskokemuksia ja työttömyysaika keskimäärin enemmän kuin koulutetuilla nuorilla. Kun alemmilla koulutustasoilla toisaalta on työllistä aikaa alle 23-vuotiaana enemmän kuin ylimmillä tasoilla, vanhuuseläkkeen karttumisen 23 vuoden ikärajan määrittäminen kompensoisi osaltaan työttömyydestä johtuvia eroja koulutettujen ja koulutusta vailla olevien nuorten eläketurvaa kartuttavassa ajassa.

KIRJALLISUUS

Alestalo Matti (1991), Julkisen sektorin laajentuminen. Teoksessa Sosiaalipolitiikka 1991, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu, Vammala.

Asplund Rita ja Reija Lilja (1998), Labour Market Transitions in Finland. Does background matter? Discussion papers No. 660, The Research Institute of the Finnish Economy, Helsinki.

Employment in Europe 1998, Employment & social affairs, Employment and European Social Fund, European Commission 1999.

Böckerman Petri ja Hannu Piekkola (2000), Työntekijöiden koulutus ja kokemus rakennemuutoksen muovaajana toimipaikkatasolla, Kansantaloudellinen aikakauskirja, 96 vsk. 2/2000.

Esping-Andersen Gøsta (1996), Welfare States without Work: the Impasse of Labour Shedding and Familialism in Continental European Social Policy. Teoksessa Esping-Andersen G. (toim.) Welfare States in Transition. Sage Publications.

Guillemard Anne-Marie and Herman van Gunsteren (1991) Pathways and their prospects: A comparative interpretation of the meaning of early exit. Teoksessa Kohli M., Rein M., Guillemard A.-M. ja van Gunsteren H. (toim.) Time for Retirement. Comparative Studies of Early Exit from the Labor Force. Cambridge University Press.

Gould Raija (1999), Varhaisen työmarkkinoilta poistumisen reitit, Eläketurvakeskuksen monisteita 1999:26, Helsinki.

Gould Raija (1996), Työttömyys ja varhainen eläkkeelle siirtyminen. Gerontologia 3/1996.

Forss Mikael (1999), The Ageing Baby-Boomers and the Labour Market in Finland, The Central Pension Security Institute, Papers 1999:30, Helsinki.

Hyrkkänen Raili (1999), Youth Employment in Finland, Norway and Sweden, Eläketurvakeskuksen raportteja 1999:16. Helsinki.

Hytti Helka (1995), Eläke- ja aktiiviajan muutokset 1970-2020. Hyvinvointikatsaus 1/95, 41-45.

Hytti Helka (1998), Varhainen eläkkeelle siirtyminen – Suomen malli, Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32, Helsinki.

Hytti Helka (1999), Expectation of Life in Different Labour Market and Pension Reciprocity States, Finland 1970-1997. KELA, The Social Insurance Institution, Finland, Social security and health reports 36, Helsinki.

Hytti Helka (1999a), Voidaanko ikääntyvien poistumiseen työelämästä vaikuttaa? Työpoliittinen aikakauskirja 3-4/1999, 39-43.

Hytti Helka (2000), Ikääntyvien työllisyys paranee – toteutuuko hallitusohjelman tavoite? Työeläke 4/2000, 12-14.

Hämäläinen Ulla (1999), Nuorisotyöttömyys, Julkaisussa Pohjola (toim.) Työttömyys Suomessa.

Julkunen Raija ja Nätti Jouko (1999), The Modernization of Working Times, Flexibility and Work Sharing in Finland, SoPhi, University of Jyväskylä, Laukaa.

Kohli Martin and Rein Martin (1991), The Changing Balance of Work and Retirement. Teoksessa Kohli M. ym. (toim.) Time for Retirement. Comparative Studies of Early Exit from the Labor Force. Cambridge University Press.

Koulutus 1998:1, SVT, Koulutus Suomessa, Heikki Havén (toim.) .

Lindell Christina (1999), Elinaika pitenee, miten käy eläkeiän? Eläkeikätyöryhmän muistio, Eläketurvakeskuksen raportteja 1999:18. Helsinki.

Linnakangas Ritva (toim.) (1999), Koulutus ja elämänkulku, Näkökulmia koulutuksen vaikuttavuuteen, Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 28, Rovaniemi.

Palmer Edward (1999), Exit from Labor Force for Older Workers: Can the NDC Pension System Help?
The Geneva Papers on Risk and Insurance Vol. 24 No. 4 (October 1999).
Oxford.

Santamäki-Vuori Tuire (1990), Työttömyyden muuttuva kuva.
Julkaisussa Reija Lilja, Tuire Santamäki-Vuori ja Guy Standing: Työttömyys ja työmarkkinoiden joustavuus Suomessa, Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus Nro 6, Helsinki.

Santamäki-Vuori Tuire (1995), Työmarkkinoilla toimiminen – suomalainen malli muutoksessa? Julkaisussa Bo Lundqvist, Kari Salminen, Eila Tuominen ja Jussi Vanamo (toim.): Hyvinvointivaltion, eläketurva ja kansainvälistymisen haasteet, Eläketurvakeskus, Tutkimuksia 1995:2, Helsinki.

STM Julkaisuja 2000:15, Kansallisen ikäohjelman seurantaraportti, 2000, Sosiaali- ja terveysministeriö, Työministeriö, Helsinki.

Suikkanen Asko and Leena Viinamäki (1999), Life Paths and Labour Market Citizenship, In Jens Christiansen, Pertti Koistinen and Anne Kovalainen (eds): Working Europe, Reshaping European employment systems, Aldershot, England.

SVT, Työmarkkinat 1999:21, Työvoimatilasto 1998, Työvoimatutkimuksen tuloksia vuosilta 1989-1998, Results of the Labour Force Survey from the years 1989-1998, Tilastokeskus, Helsinki.

Tuominen Eila (1999), Ansiotyö alle 23-vuotiaana, Eläketurvakeskuksen monisteita 1999:31, Helsinki.

Työpoliittinen aikakauskirja 2/2000 43. vol. , Finnish Labour Review, Työministeriö, Ministry of Labour, Helsinki.